

LAPPEENRANNAN TEKNILLINEN YLIOPISTO

Kauppatieteiden osasto

Kandidaatintutkielma

Laskentatoimi

**Tilintarkastajan pakollinen rotaatio listayhtiöissä –
osakkeenomistajan näkökulma**

Mandatory auditor rotation in listed companies – a shareholder's view

5.5.2011

Tekijä: Laura Vilenius (0360471)

Opponentti: Tommi Ristola

Ohjaaja: Satu Pätäri

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO	1
1.1 Taustaa	1
1.2 Tavoitteet ja tutkimusongelma	2
1.3 Rajaukset	3
1.4 Tutkimusmenetelmät ja – aineisto	4
1.5 Työn rakenne	4
2 TILINTARKASTUS	6
2.1 Tilintarkastuksen määritelmä	6
2.2 Tilintarkastuksen tarkoitus ja tavoitteet	6
2.3 Tilintarkastajaa koskevia säännöksiä	7
2.4 Julkisen osakeyhtiön tilintarkastuksen erityissäännöksiä	8
2.5 Tilintarkastuksen merkitys osakkeenomistajan kannalta	9
3 ROTAATIOTA SÄÄTELEVÄT LAIT JA MUU SÄÄNNÖSTÖ	11
3.1 Rotaation määritelmä	11
3.2 Ohjeita rotaatiosäätelylle	12
3.3 Rotaation säätely Suomessa	12
3.4 Rotaation säätely USA:ssa	13
4 ROTAATION VAIKUTUKSET	14
4.1 Yleiset argumentit rotaation puolesta ja rotaatiota vastaan	14
4.2 Rotaation vaikutukset tilintarkastajan riippumattomuuteen	17
4.2.1 Kyselytutkimuksia rotaation vaikutuksista tilintarkastajan riippumattomuuteen	18
4.2.2 Todellinen riippumattomuus	19
4.2.3 Havaittu riippumattomuus	21
4.3 Rotaation vaikutukset tilintarkastuksen laatuun	22
4.3.1 Kyselytutkimuksia rotaation vaikutuksista tilintarkastuksen laatuun	23
4.3.2 Todellinen laatu	24
4.3.3 Havaittu laatu	26
4.4 Kustannukset	27
5 JOHTOPÄÄTÖKSET JA YHTEENVETO	30
LÄHDELUETTELO	33

LIITTEET

Liite 1. Tutkimuksessa käytetyt kokeelliset tutkimukset: rotaation vaikutukset tilintarkastajan riippumattomuuteen

Liite 2. Tutkimuksessa käytetyt kokeelliset tutkimukset: rotaation vaikutukset tilintarkastuksen laatuun

LYHENTEET

HE	Hallituksen esitys
HTM	Kauppakamarin tilintarkastusvaliokunnan hyväksymä tilintarkastaja tai tilintarkastusyhteisö
IFAC	International Federation of Accountants
KHT	Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunnan hyväksymä tilintarkastaja tai tilintarkastusyhteisö
OYL	Osakeyhtiölaki 21.7.2006/624
SOX	The Sarbanes-Oxley Act of 2002, 23.1.2002 Washington Sarbanes-Oxley-laki
TTL	Tilintarkastuslaki 13.4.2007/459

1 JOHDANTO

1.1 Taustaa

Nykyinen tilintarkastuslaki (2007/459) uudistui keväällä 2007. Uudistuksen taustalla oli kansainvälinen kehitys, johon vaikuttivat tilinpäätös-skandaalit 2000-luvun alussa. Lainsäädäntö ja tilintarkastusalan valvonta muuttuivat sekä Yhdysvalloissa että Euroopassa. (Horsmanheimo & Kaisanlahti & Steiner 2007, 19.)

Uusi tilintarkastuslaki toi mukanaan uudistuksia, joiden seurauksena muun muassa tilintarkastajan riippumattomuussäännöt ovat kiristyneet. Listayhtiöiden, sekä pankki- ja vakuutusyhtiöiden tilintarkastajilla on muita tiukemmat riippumattomuus- ja avoimuusvaatimukset. Tästä johtuen listayhtiöiden päävastuullista tilintarkastajaa tai tilintarkastajana toimivaa luonnollista henkilöä on vaihdettava seitsemän vuoden välein. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 18.) Rotaatiovelvollisuus on määritelty tilintarkastuslain 27 §:ssä. Lisäksi Suomen pörssi-yhtiöitä koskevassa hallinnointikoodissa on määräyksiä tilintarkastajan rotaatiosta (Arvopaperimarkkinayhdistys ry 2010).

Tilintarkastuslaki on yleislaki, jota sovelletaan, jollei muualla laissa toisin säädetä (TTL 1 §). Listayhtiöiden tilintarkastuksessa tulee ottaa huomioon listayhtiöitä koskeva erityislainsäädäntö ja muu normitus. Keskeisiä säännöksiä on esimerkiksi arvopaperimarkkinalaissa, osakeyhtiölaissa, kirjanpitolaissa ja corporate governance-säännöstössä. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 449.)

Suomessa yhteisöjen tilintarkastus on lakisääteistä. Listayhtiöiden osalta tilintarkastuksen merkitys ja yhteiskunnallinen hyöty on erityisen tärkeä. Tilintarkastuksen avulla voidaan ylläpitää sijoittajien luottamusta listayhtiöiden antamia tietoja kohtaan. (Tomperi 2009, 9.)

Osakkeenomistajien asema yhtiössä on tärkeä, koska he kantavat viimekätisen riskin, "residuaaliriskin", yhtiön menestyksestä tai menestymättömyydestä. Siksi he ovat myös haavoittuvaisimpia johdon opportunistille. Tilintarkastuksen merkitys osakkeenomistajille on helppo ymmärtää päämies-agenttiteorian kautta. Johto mielletään osakkeenomistajien agentiksi ja osakkeenomistajat johdon päämiehiksi, joita kohtaan

johdolla on huolellisuus- ja lojaliteettivelvollisuudet. Näiden velvollisuuksien mukaisesti yrityksellä on velvollisuus antaa osakkeenomistajille informaatiota. (Mähönen & Villa 2006, 75.) Informaatioepäsymmetrian vuoksi tilintarkastuksella on merkittävä asema tilinpäätösraportoinnin oikeellisuuden ja avoimuuden varmistamisessa (Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta 2008, 3).

Työn aiheelle inspiraation on antanut nimenomaan Suomen tilintarkastuslaissa säädetty päävastuullisten tilintarkastajien rotaatiosäännös listayhtiöissä. Rotaation vaikutuksia on tutkittu Suomessa melko vähän. Aiheesta on Suomessa tehty ainakin yksi Pro Gradu vuonna 2006: *Tilintarkastajan pakollinen rotaatio suomalaisten pörssiyhtiöiden sidosryhmien näkökulmasta*. (Huttunen, 2006). Vuonna 1999 tehtyä tutkimusta, *Tilintarkastajan vaihtuvuus suomalaisissa pörssiyhtiöissä*. (Koskeniemi, 1998) ja siinä esitettyjä tutkimustuloksia voidaan pitää jo osittain vanhentuneina. Kansainvälisesti pakollisesta rotaatiosta sen sijaan on julkaistu lukuisia tieteellisiä artikkeleita. Nämä artikkelit käsittelevät päävastuullisen tilintarkastajan rotaatiota sekä harvinaisempaa tilintarkastusyhteisön rotaatiota. Myös tässä työssä käsitellään molempia rotaation näkökulmia. Näkökulmia tarjoavat esimerkiksi Jackson, Moldrich & Roebuck (2008) ja Kaplan & Mauldin (2008).

1.2 Tavoitteet ja tutkimusongelma

Tavoitteena on selvittää ensin, millaisia vaikutuksia rotaatiosäännöksellä on yleisesti ottaen, toisin sanoen kuvailla perinteisiä rotaation puolustajien ja vastustajien argumentteja, ja tämän jälkeen tutkia teemaa tieteellisestä näkökulmasta. Osakkeenomistajien näkökulma rotaatioon kulkee koko työn ajan teorian rinnalla. Rotaation vaikutusten jaottelu hyötyihin ja haittoihin selkiyttää vaikutusten kuvaamista. Rotaatiosäännöksen tarkoituksena on ollut ainakin tilintarkastajan riippumattomuuden tehostaminen, joten ainakin tältä osin asiaa on syytä tarkastella. Viime kädessä tarkoituksena osakkeenomistajien kannalta on luottamuksen parantuminen pörssiyhtiöiden tiedottamista kohtaan sekä heidän aseman turvaaminen.

Päätutkimusongelma:

- Millaisia vaikutuksia tilintarkastajan pakollisella rotaatiolla on listayhtiöissä osakkeenomistajien kannalta?

Alatutkimusongelmat:

- Mitä hyötyjä ja haittoja rotaatiolla on osakkeenomistajien kannalta?
- Miten rotaatio vaikuttaa tilintarkastajan riippumattomuuteen?
- Miten rotaatio vaikuttaa tilintarkastuksen laatuun?

Pääongelman avulla aihetta on mahdollista kuvailla yleisellä tasolla. Vaikutuksilla tarkoitetaan lähinnä hyötyjen ja haittojen kuvaamista, mitkä ovatkin täsmennetty ensimmäiseen alaongelmaan. Rotaatiolla oletetaan olevan vaikutusta myös tilintarkastuksen laatuun ja riippumattomuuteen, joten näiden alaongelmien kautta aihetta voidaan tarkemmin kuvailla.

1.3 Rajaukset

Tutkimuksen lähtökohtana on Suomen laissa määritelty rotaatiosäännös. Rotaation kansainvälinen tutkimus on kuitenkin tärkeää aineistona käytettävien aikaisempien tutkimusten takia.

Pakollisen rotaation tarve on korostunut ennen kaikkea talousrikosten, kuten Enron-skandaalin jälkeen. Merkittävä määrä rotaatiota koskevia tutkimuksia ajoittuu 2000-luvulle ja sen jälkeen, joskin aihetta on tutkittu jo kauan ennen. Tutkimuksessa huomioidaan pääasiassa vuodesta 2000 lähtien olevat tutkimukset pakolliseen rotaatioon liittyen.

Tutkimus keskittyy julkisen kaupankäynnin kohteena oleviin yhteisöihin. Julkisen kaupankäynnin kohteena olevalla yhteisöllä tarkoitetaan yhteisöä, jonka arvopaperi on otettu arvopaperimarkkinalain (1989/459) 1:3:ssä tarkoitetun julkisen kaupankäynnin tai sitä Euroopan talousalueen kuuluvassa valtiossa vastaavan kaupankäynnin kohteeksi. (TTL 2 § 5. kohta). Tässä tutkimuksessa ”julkisen kaupankäynnin kohteena oleva yhteisö”, ”listayhtiö” sekä ”pörssi-yhtiö” ovat synonyymeja. Suomessa, ja

useissa muissakin maissa, säännös rotaatiovelvollisuudesta kohdistuu julkisen kaupankäynnin kohteena oleviin yhteisöihin, joten tämän takia tutkimuksen rajaus kohdistuu luonnollisesti listayhtiöihin.

Osakkeenomistajia koskeva rajaus on valittu siksi, että tilintarkastuksella on suuri merkitys juuri tälle sidosryhmälle. Edellä mainitun päämies-agenttiongelman mukaisesti osakkeenomistaja käyttää päätöksenteossaan johdon antamaa informaatiota, jota johto on voinut manipuloida omien etujensa ajamiseksi. Osakkeenomistaja ei pysty itse varmistumaan informaation luotettavuudesta, joten sen varmistaminen on annettu tilintarkastajan tehtäväksi. (Saarikivi 2000, 54.) Osakkeenomistajilla on myös suuri merkitys yrityksen rahoittajana, joten siitäkin syystä tutkimuksessa keskitytään rotaation vaikutuksiin heidän kannaltaan.

1.4 Tutkimusmenetelmät ja – aineisto

Tutkimuksen tarkoituksena on kuvata rotaation vaikutuksia mahdollisimman monipuolisesti erityisesti niistä näkökulmista, jotka vaikuttavat osakkeenomistajiin. Tutkimus on deskriptiivinen ja pyrkii kuvailemaan kyseistä aihealuetta kokonaisvaltaisesti (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 139).

Tutkimusaineisto koostuu sekundaariaineistosta eli aiheen aiemmasta, muiden keräämästä aineistosta (Hirsjärvi et al. 2009, 186). Empiria on näin mukana jo tehtyjen tutkimusten kautta. Tilintarkastajan pakollisesta rotaatiosta on julkaistu lukuisia kansainvälisiä tieteellisiä artikkeleita erilaisine näkökulmineen. Työhön on valittu pääasiassa viimeaikaisia, 2000-luvulla tehtyjä, rotaatiota koskevia tutkimuksia, joiden tarkoitus on tuoda tuoreita näkökulmia aiheeseen. Valitut tutkimukset ovat kokeellisia sekä survey-tutkimuksia.

1.5 Työn rakenne

Tutkimuksen johdannon jälkeen toisessa luvussa selvitetään tilintarkastuksen tarkoitusta yleensä sekä erityisesti osakkeenomistajan näkökulmasta. Osakkeenomistajien näkökulmaan erityisesti päämies-agenttiteoria antaa tärkeän merkityksen. Kolman-

nessa luvussa katsastetaan lainsäädäntöä ja mahdollista muuta säännöstöä rotaation osalta. Suomen lainsäädännön lisäksi selvitetään rotaation sääntelyä muun muassa USA:ssa, jossa tunnettu SOX-laki määrittelee listayhtiöiden toimintaa. Neljäs luku on tutkimuksen kannalta laajin ja oleellisin, sillä siinä käsitellään varsinaista tutkimusongelmaa ja saatuja tuloksia. Aihetta kuvaillaan kokeellisten ja survey-tutkimusten kautta, sekä tutkimuksista tehtyjen päätelmien avulla. Näkökulmana korostuu tärkeä sidosryhmä muun muassa yrityksen rahoittajana – osakkeenomistajat. Viidennessä luvussa kootaan tutkimuksen anti johtopäätösten ja yhteenvedon muodossa.

2 TILINTARKASTUS

2.1 Tilintarkastuksen määritelmä

Kansainvälisen Tilintarkastajaliiton, IFAC:in (The International Federation of Accountants) mukaan tilintarkastus on jonkin talousyksikön toiminnastaan ja taloudestaan antaman tiedon riippumatonta tutkimista, jonka tavoitteena on ilmaista käsitys tilinpäätöksestä tai siihen rinnastettavasta informaatiosta (Tomperi 2009, 8). Tilintarkastuslain mukaan tilintarkastus käsittää yhteisön ja säätiön tilikauden kirjanpidon, tilinpäätöksen, toimintakertomuksen sekä hallinnon tarkastuksen (TTL 11§). Tätä kutsutaan usein lakisääteiseksi tilintarkastukseksi. Lakisääteisellä tilintarkastuksella voidaan tarkoittaa myös kaikkea sitä työtä, jonka tilintarkastaja tai tilintarkastusyhteisö tekee voidakseen antaa tilintarkastuskertomuksen ja laissa säädetyt muut raportit. (Horsmanheimo et al. 2008, 21.)

2.2 Tilintarkastuksen tarkoitus ja tavoitteet

Tilintarkastuksen perustana on tilintekovelvollisuus, jonka mukaan joku on velvollinen toimimaan jonkun toisen hyväksymällä tavalla ja tekemällä tiliä toimistaan. Esimerkiksi osakeyhtiön hallitus esittää tilinpäätöksessä ja toimintakertomuksessa lain ja yhtiöjärjestyksen mukaiset tiedot osakkeenomistajille. Tilintekovelvollisuuden täyttymistä on vaikea valvoa, minkä vuoksi esimerkiksi juuri osakkeenomistajat valitsevat yhtiökokouksessa yhden tai useamman tilintarkastajan suorittamaan lakisääteisen tilintarkastuksen. (Horsmanheimo et al. 2008, 21; OYL 5:3 4 mom. 2006/624; Tomperi 2009, 7.)

Tilintarkastuksen tavoitteena on tilintarkastajan antama lausunto siitä, onko tilinpäätös ja toimintakertomus laadittu voimassa olevien säännösten ja määräysten mukaan sekä siitä, antavatko tilinpäätös ja toimintakertomus kirjanpitolaissa tarkoitettulla tavalla oikeat ja riittävät tiedot tarkastuskohteen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Tilintarkastusriskiksi kutsutaan riskiä siitä, että tilintarkastaja antaa vakio-
muotoisen tilintarkastuskertomuksen, vaikka tilintarkastuskertomus on olennaisesti

virheellinen tai puutteellinen. Riskiä pyritään kontrolloimaan tilintarkastusta ja tilintarkastajia koskevilla edellytyksillä ja vaatimuksilla. (Tomperi 2009, 11.)

2.3 Tilintarkastajaa koskevia säännöksiä

Tilintarkastajaa koskevat paitsi IFAC:in niin myös tilintarkastuslain mukaan ammattieettiset periaatteet, joita ovat rehellisyys, objektiivisuus sekä ammatillinen pätevyys ja huolellisuus. Tilintarkastajaa koskee myös salassapitovelvollisuus, jonka mukaan tilintarkastajan ja hänen apulaisensa tulee pitää ammatteensa ja toimeksiantoonsa liittyvät tiedot lähtökohtaisesti luottamuksellisina. (Tomperi 2009, 12; TTL 20 §, 26 §.) Tilintarkastajan tulee myös noudattaa hyvää tilintarkastustapaa, mikä tarkoittaa sitä, että tilintarkastajan on noudatettava yhtiömiesten sekä yhtiökokouksen antamia erityisohjeita, jos ne eivät ole ristiriidassa lain, yhtiöjärjestyksen, sääntöjen, yhtiösopimuksen, kansainvälisten tilintarkastusstandardien, hyvän tilintarkastustavan tai ammattieettisten periaatteiden kanssa (TTL 22 §).

Tilintarkastuksen tarkoitus voi toteutua vain tilintarkastajan riippumattomuuden kautta. IFAC:in antamien eettisten ohjeiden mukaan riippumattomuuteen kuuluu ensinnäkin mielen riippuvuus, jonka mukaan tilintarkastaja pystyy toimimaan rehellisesti ja objektiivisesti säilyttäen samalla ammatillisen skeptisyyden. Näkyvän riippumattomuuden mukaan asiaan perehtynyt kolmas osapuoli pystyisi päättelemään tilintarkastajan edellä mainittujen seikkojen vaarantumista tai riippumattomuuden säilymistä. (Tomperi 2009, 10.) Riippumattomuus vaarantuu, mikäli tilintarkastaja saa yhteisöstä tai säätiöstä taloudellisia tai muita etuuksia, tai mikäli tilintarkastajan liikesuhde yhteisöön ei ole tavanomainen. Vaarantumista lisää myös tilintarkastajan oman toiminnan tarkastus, asian ajo yhteisöä kohtaan, sukulaisuus- tai muu läheinen suhde yhteisön henkilöstöön tai tilintarkastajan painostus. Mikäli edellä mainitut tekijät ovat merkittäviä, tilintarkastajan on välittömästi ryhdyttävä riippumattomuutta turvaaviin toimenpiteisiin. Mikäli tämä ei ole mahdollista, tilintarkastajan on kieltäydyttävä tai luovuttava tilintarkastustoimeksiannosta. (TTL 24 §.)

Esteellinen tilintarkastaja ei koskaan ole riippumaton. Tilintarkastaja on esteellinen esimerkiksi silloin, kun hän on yhteisön yhtiömies, hallituksen tai hallintoneuvoston jäsen, toimitusjohtaja tai muu vastaavassa asemassa oleva. Tilintarkastaja on esteel-

linen myös kun hänellä on omistus- tai muu oikeus osakkeeseen tai osuuteen yhtiössä tai rahalaina, vakuus tai muu etuus yhteisöltä. (TTL 25 §.)

2.4 Julkisen osakeyhtiön tilintarkastuksen erityissäännöksiä

Julkisen kaupankäynnin kohteena olevat yhteisöt ovat aina tilintarkastusdirektiivissä 2006/43/EY tarkoitettuja yleisen edun kannalta merkittäviä yhteisöjä (Fontelles & Winkler 2006, 92). Tilintarkastusdirektiivin mukaan näiden yhteisöjen tilinpäätösten lakisääteiseen tarkastamiseen olisi sovellettava tiukempia vaatimuksia, koska näillä yhteisöillä on muita näkyvämpi asema ja niiden merkitys on talouselämän kannalta suurempi (Fontelles et al. 2006, 90).

Tilintarkastuslain mukaan julkisen kaupankäynnin kohteena olevalla yhteisöllä on velvollisuus valita vähintään yksi KHT-tilintarkastaja tai KHT-yhteisö (TTL 5 §). Säännös ei salli HTM-tilintarkastajan tai –yhteisön valitsemista edes toiseksi tilintarkastajaksi KHT-tilintarkastajan tai –yhteisön rinnalle (Horsmanheimo et al. 2007, 215).

TTL 27 § sisältää niin sanotun rotaatiosäännöksen, jonka mukaan listayhtiön on vaihdettava päävastuullista tilintarkastajaa määräajoin. Rotaatiosäännöstä tarkastellaan tarkemmin seuraavassa luvussa.

Listayhtiön tilintarkastajan on annettava yhtiön hallitukselle vuosittain kirjallinen riippumattomuusvahvistus sekä ilmoitettava TTL 24 §:ssä tarkoitetuista muista kuin merkityksettöminä pidettävistä riippumattomuutta uhkaavista tekijöistä sekä toimenpiteistä, joihin on ryhdytty riippumattomuuden turvaamiseksi. Lisäksi tilintarkastajan on ilmoitettava suorittamistaan muista kuin yhtiön tilintarkastusta koskevista tehtävistä, kuten veroneuvonnasta ja muista konsultointitehtävistä. (TTL 28 §; Horsmanheimo et al. 2007, 219.)

Listayhtiön tilintarkastajaa velvoittaa hallintoa ja toimintaa koskevien tietojen julkistaminen. Tällaisia tietoja ovat tiedot tilintarkastusyhteisön oikeudellisesta rakenteesta, omistussuhteista, taloudesta ja tilintarkastusasiakkaista sekä tilintarkastusyhteisön hallinnosta, laadunvarmistusjärjestelmästä ja riippumattomuusohjeista. Säännöksen tarkoituksena on tilintarkastusyhteisöjen avoimuuden lisääminen. (TTL 29 §; HE 194/2006, 53.)

2.5 Tilintarkastuksen merkitys osakkeenomistajan kannalta

Osakkeenomistajien erityisasema osakeyhtiön toiminnassa ilmenee Osakeyhtiölain yleisissä periaatteissa. Lain mukaan yhtiön toiminnan tarkoitus on tuottaa voittoa osakkeenomistajille, ellei yhtiöjärjestyksessä muuta määrätä (OYL 1:5). Omistajakeskeinen malli yrityksen tarkoituksen määrittelijänä on merkittävästi syrjäyttänyt johto-, työntekijä- ja valtiokeskeisen mallit (Mähönen et al. 2006, 75). Toisaalta käsitykset yhtiön tarkoituksesta vaihtelevat kulttuureittain. Esimerkiksi länsimaiset osakeyhtiökäsitykset voidaan jakaa karkeasti angloamerikkalaiseen ja saksalaisranskalaiseen oikeuskulttuuriin. Angloamerikkalaisessa kulttuurissa korostuu oma pääoma yrityksen rahoittajana ja sitä kautta osakkeenomistajien suoja. Näin ollen myös johdon velvollisuudet yrityksen eturyhmiä, kuten osakkeenomistajia, kohtaan korostuvat. Pankkikeskeisissä järjestelmissä, kuten Saksassa, rahoitus on perustunut pääasiassa velkapääomaan, jolloin osakkeenomistajien suoja on ollut suhteellisen tarpeeton. (Mähönen et al. 2006, 305-306.)

Osakkeenomistajien erityisasema selittyy myös sillä, että he kantavat viimekätisen riskin, ”residuaaliriskin”, yhtiön menestyksestä tai menestymättömyydestä. Tämän vuoksi he ovat myös kaikkein haavoittuvaisimpia johdon opportunistille. Johto mielletäänkin osakkeenomistajien agentiksi ja osakkeenomistajat puolestaan johdon päämiehiksi. (Mähönen et al. 2006, 75.) Jensenia ja Mecklinia (1976) mukaillen *Päämies-agenttiteoriassa* käsitellään johdon ja omistajuuden eriytymistä. Päämies-agenttisuhteessa yksi tai useampi henkilö (päämies) valtuuttaa toisen henkilön (agentti) toimimaan lukuunsa, johon sisältyy osittain myös päätöksenteon valtuuttaminen agentille. Mikäli molemmat osapuolet pyrkivät maksimoimaan oman hyötynsä, on mahdollista, että agentti ei aina toimi päämiehen näkökulmasta parhaalla mahdollisella tavalla.

Päämies-agenttisuhteelle on ominaista myös epäsymmetrinen informaatio, sillä agentilla on aina enemmän tietoa kuin päämiehellä. Tähän epäsymmetriaan ratkaisuna on johdon tiedonantovelvollisuudet, kuten tilinpäätösinformaatio ja sen julkaisemista koskevat säännökset. Tilinpäätösinformaation julkaiseminen ei yksinään ole riittävä, vaan lisäksi tarvitaan varmuus siitä, että esitetyt tiedot ovat oikeita. (Mähönen et al. 2006, 87-88.) Osakkeenomistaja ei pysty itse varmistamaan, että tietoja ei ole esimerkiksi manipuloitu, joten informaation luotettavuuden ja oikeellisuuden varmis-

taminen annetaan riippumattoman tilintarkastajan tehtäväksi. Tilintarkastaja toimii siten osakkeenomistajien edun valvojana. Näin Päämies-agenttiteorialla voidaan perustella tilintarkastajan merkitystä osakkeenomistajan näkökulmasta.

3 ROTAATIOTA SÄÄTELEVÄT LAIT JA MUU SÄÄNNÖSTÖ

3.1 Rotaation määritelmä

Rotaatio eli tilintarkastajan määräaikainen vaihtaminen tarkoittaa sitä, kuinka pitkän ajan tilintarkastaja voi yhtäjaksoisesti toimia saman tarkastuskohteen tilintarkastajana. Rotaatio liittyy myös tilintarkastajan toimikautta koskevaan sääntelyyn. (Saarikivi 2000, 191.) Pakollisessa rotaatiossa yhteisö voi siis käyttää tiettyä tilintarkastajaa maksimissaan ennalta määritetyn ajan vuosissa. Ideana on se, että tilintarkastajalla ei ole kannustimia toimia opportunistisesti asiakasta kohtaan tulevaisuutta ajatellen, eikä hän siten anna puolueellisia lausuntoja vain johtoa miellyttääkseen. Rotaatiosta on syytä pitää erillään sen rinnakkainen muoto, tilintarkastajan säilyttäminen (retention), joka puolestaan viittaa minimiaikaan vuosissa, jonka yhteisön on pidettävä kyseistä tilintarkastajaa. (Comunale & Sexton 2005, 235-236.)

Tilintarkastajan rotaatio voidaan toteuttaa vaihtamalla joko tilintarkastusyhteisöä (audit firm) tai päävastuullista tilintarkastajaa (audit partner). Suuri osa tutkimuksista perustuu tilintarkastusyhteisöjen rotaatioon, vaikkakin monissa maissa, esimerkiksi Suomessa ja USA:ssa, rotaatio perustuu toistaiseksi vain päävastuullisen tilintarkastajan vaihtamiseen. (Bamber & Bamber 2009, 394.) Yhteisöjen rotaatiota on usein haluttu tutkia, jotta saataisiin tietoa sen tuomista hyödyistä päävastuullisen tilintarkastajan rotaation verrattuna.

Tilintarkastajayhteisön ja päävastuullisen tilintarkastajan rotaation vaikutukset, toisin sanoen hyödyt ja haitat, saattavat poiketa toisistaan. Tilintarkastusyhteisön rotaatiossa uusi yhteisö tuo mukanaan uuden tilintarkastustiimin ja soveltaa omia tarkastuskäytäntöjä, kun taas päävastuullisen tilintarkastajan rotaatiossa yleensä vain päävastuullinen tilintarkastaja vaihtuu. Jälkimmäisessä tapauksessa ainakin tilintarkastusyhteisö, tilintarkastusmenetelmät, aiemmat työpaperit ja yrityksen historia asiakkaan kanssa pysyvät ennallaan. (Bamber et al. 2009, 395.)

3.2 Ohjeita rotaatiosääntelylle

Yritystoiminnan kansainvälistymisen takia tilintarkastusta koskeva sääntely on yhdenmukaistumassa länsimaissa. Tilintarkastusta pyritään harmonisoimaan IFAC:in julkaisemien kansainvälisten tilintarkastusstandardien avulla. (Horsmanheimo et al. 2008, 91.) IFAC:in laadunvalvontastandardien mukaan julkisesti noteerattujen yhteisöjen tulisi huomioida merkittävä läheisyyden uhka ja noudattaa päävastuullisen tarkastajan ennalta määrättyä rotaatiosäännöstä. Suosituksen mukaan maksimiaika olisi seitsemän vuotta, mutta kansallisissa säännöksissä määräaikaisuus voidaan määritellä lyhyemmäksi ajaksi. (IFAC 2010, 55.)

Euroopassa EU:n komissio on pyrkinyt yhdenmukaistamaan tilinpäätössääntelyä ja tilintarkastusta koskevaa sääntelyä direktiivien, suositusten ja kannanottojen avulla. (Horsmanheimo et al. 2008, 91.) Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivissä 2006/ 43/EY, eli tilintarkastusdirektiivissä, kohdassa 26, säädetään, että listayhtiöiden tilintarkastajien riippumattomuuden vahvistamiseksi kyseisten yhteisöjen tilintarkastajana toimivaa avainpartneria tai –partnereita, toisin sanoen päävastuullista tilintarkastajaa, olisi vaihdettava säännöllisin väliajoin. Jäsenvaltioiden olisi vaadittava edellä mainittujen partnereiden vaihtamista, mutta sallittava kyseisen tilintarkastusyhteisön jatkaa kyseisen yhteisön lakisääteisenä tilintarkastajana. Vaihtoehtoisesti jäsenvaltiot voivat vaatia myös tilintarkastusyhteisön vaihtamista, mikäli katsovat sen tarpeelliseksi. (Fontelles et al. 2006, 90). Useimmissa EU:n maissa päävastuullisen tilintarkastajan rotaatio lienee tilintarkastusyhteisöjen rotaatiota yleisempi käytäntö.

3.3 Rotaation sääntely Suomessa

Suomessa rotaatiovelvollisuudesta määrätään vuonna 2007 voimaan tulleessa tilintarkastuslain 27 §:ssä. Tilintarkastuslain 27.1 §:n mukaan määräys toimikausien enimmäisajasta eli niin sanottu rotaatiosäännös velvoittaa julkisen kaupankäynnin kohteena olevan yhteisön vaihtamaan tilintarkastajansa määräajoin; Tilintarkastajan peräkkäisten toimikausien yhteenlaskettu kesto voi olla enintään seitsemän vuotta. 27.3 §:stä ilmenee, että rotaatiovelvollisuutta sovelletaan ainoastaan päävastuulliseen tilintarkastajaan, mikäli tilintarkastajaksi on valittu tilintarkastusyhteisö. Näin ol-

len sama tilintarkastusyhteisö voidaan valita kahdeksanneksikin ja sitä seuraaviksi vuosiksi, kunhan päävastuullista tilintarkastajaa on vaihdettu. Tilintarkastajaa koskee 27.2 §:n mukaan kahden vuoden karenssi aika seitsemän vuoden enimmäisajan jälkeen. Näiden kahden vuoden aikana tilintarkastaja ei saa osallistua kyseenomaisen tarkastuskohteen tarkastukseen eikä myöskään ottaa osaa tarkastustoimeksiannon toteuttamiseen muussa ominaisuudessa (HE 194/2006, 52).

Samaiset säännökset rotaatiosta ilmenee myös Suomen listayhtiöille suunnatusta hallinnointikoodista, eli corporate governance-suosituksista. Tilintarkastuksesta on suosituksissa oma lukunsa ja peräkkäisten toimikausien kestosta mainitaan suosituksessa 52. (Arvopaperimarkkinayhdistys ry 2010, 21.) Hallinnointikoodi toimii Comply or Explain-periaatteella, eli yhtiöiden tulee noudattaa kaikkia suosituksia tai antaa selvitys ja perusteet, mikäli yksittäisestä suosituksesta poiketaan (Arvopaperimarkkinayhdistys ry 2010, 6).

3.4 Rotaation sääntely USA:ssa

Yhdysvalloissa tilintarkastusta ja tilintarkastusammattia säännellään vuonna 2002 voimaan tulleella Sarbanes-Oxley-lailla (SOX). Lain tarkoituksena on turvata sijoittajien intressejä taloudellisen raportoinnin tarkkuutta ja luotettavuutta kehittämällä. (Horsmanheimo et al. 2008, 119.) Sarbanes-Oxley lain säätäminen oli seurausta merkittävistä laiminlyönneistä yritysraportointien osalta, joita seurasivat tunnetut yritysskandaalit. Lakiin sisällytettiin uudistuksia, joiden tarkoituksina on ollut vahvistaa tilintarkastajan riippumattomuutta ja parantaa tilintarkastuksen laatua. (GAO 2003.) Rotaatiosta säädetään kohdassa Sec. 203., jonka mukaan päävastuullinen tilintarkastaja on vaihdettava viiden vuoden välein julkisesti noteeratuissa yhtiöissä. Lain kohdalla täydennetään arvopaperimarkkinoita koskevaa lakia vuodelta 1934 (Securities Exchange Act of 1934) (SOX, 29.)

4 ROTAATION VAIKUTUKSET

4.1 Yleiset argumentit rotaation puolesta ja rotaatiota vastaan

Rotaation hyödyt

Rotaatiomenettelyn hyötyjä ja haittoja on tutkittu useiden vuosien ajan ja menettelyn tarpeellisuudesta, toisin sanoen ylittävätkö hyödyt sen kustannukset tai toisin päin, ollaan edelleen montaa mieltä. Rotaation puolustajat viittaavat sen hyötyihin. Menettelyn avulla pystytään kontrolloimaan yrityksen johdon ja tilintarkastajan liiallisen läheisyyden syntymistä, minkä voi aiheuttaa pitkäaikainen yhteistyö. Liiallisen läheisyyden kehittyessä tilintarkastajan riippumattomuus vaarantuu, koska tilintarkastajan asennoituminen tarkastuksen suorittamiseen voi häiriintyä. Pitkän yhteistyön ansiosta tilintarkastaja voi myös alkaa luottamaan ”sokeasti” yrityksen johtoon. Rotaation ansiosta myös taloudellisen riippuvuuden synty tilintarkastajan ja yrityksen välillä pystytään estämään. Tilintarkastajan saamat merkittävät palkkiot kohdeyrityksestä voivat vaikuttaa tilintarkastajan intresseihin saada toimeksianto jatkumaan. Toisaalta pelkästään pitkä toimeksiantosuhde on tilintarkastajalle tärkeä taloudellisesti ja suhteen säilyttämisen turvaamiseksi riippumattomuus saattaa vaarantua. Rotaatiomenettelyn vaatiman määräaikaisuuden voidaan katsoa motivoivan tilintarkastajaa säilyttämään riippumattomuutensa ja huolellisuutensa sillä uhalla, että hänen huolimattomuutensa ja muut laiminlyöntinsä tulisivat myöhemmin julki, kun tilintarkastaja vaihtuu. Määräaikaisuuden ansiosta tilintarkastaja myös tietää, että toimeksianto loppuu varmuudella tietyinä hetkenä, eikä intressiä tarkastuksen joustamiseen ole. (Saarikivi 2000, 192-193.)

Rotaation puolustajat viittaavat siihen, että tilintarkastajan paineet säilyttää asiakas myös tulevaisuudessa voivat olla haitallisia objektiivisen raportoinnin kannalta, mikäli erimielisyyksiä asiakasyrityksen johdon kanssa ilmenee. Rotaatio toimisi kannustimena toimia objektiivisesti, kun tilintarkastaja tietää ennalta virkakauden pituuden ja siitä aiheutuvat palkkiot. (GAO 2003, 22.)

Rotaation hyötyjä voidaan riippumattomuuden turvaamisen lisäksi löytää tehokkuusnäkökohdista. Uusi tilintarkastaja kohdistaa huomionsa uudella tavalla tarkastuskohteeseen ja voi löytää epäkohtia tehokkaammin verrattuna edeltäjäänsä, jonka valp-

paus on heikentynyt ja rutiininomaisuus lisääntynyt. (Saarikivi 2000, 192-193.) Rotaatiolla saatetaan myös pystyä estämään laajamittaiset yritysromahdukset. Tunnettuja tapauksia ovat WorldCom, Tyco, Qwest, Enron ja Computer Associates, joiden pörs-siarvon menetyksen romahduksen myötä arvioidaan olevan 460 miljardia USA:n dollaria. (Jackson et al. 2008, 421.) Tilintarkastajan pakollinen rotaatio on omaksuttu useissa maissa tarkoituksena edesauttaa tilintarkastajan riippumattomuutta ja tilintarkastuksen laatua (Chi, Huang, Liao ja Xie 2009, 362).

Monet puolestapuhujien argumentit pyrkivät pohjimmiltaan turvaamaan sijoittajien asemaa. Vaatimalla julkisesti noteerattujen yhtiöiden vaihtamaan tilintarkastajaa tietyin aikaväleihin, yleisön ei tarvitse luottaa pelkästään tilintarkastajien maineeseen tai osaamiseen arvioidessaan tilinpäätösinformaation luotettavuutta. Rotaation myötä sijoittaja voi luottaa, että tilintarkastajan työn luotettavuutta rajoittavia pitkäaikaisia asiakassuhteita vältetään. (Hoyle 1978, 75.)

Rotaation haitat

Rotaation vastustajat sen sijaan korostavat menettelystä aiheutuneita haittoja. Yleisesti ottaen alan ammattilaiset ovat kritisoineet rotaation tarpeellisuudesta, sen aiheuttamista kuluista ja laadun heikentymisestä (Hoyle 1978, 70). Asiakkaiden tunteminen on erittäin tärkeää, jotta tilintarkastaja voi ymmärtää asiakasta sekä tunnistaa ja arvioida riskejä. Rotaatio kuitenkin rajoittaa tätä kehitystä, sillä asiakassuhde katkeaa ja sitä myötä vakiintunut tieto katoaa. (Chi 2011, 266.) Näin ollen rotaation voidaan sanoa heikentävän tarkastuksen tehokkuutta, varsinkin alkuvaiheessa vaihdon jälkeen. Merkittävänä haittana pidetään myös vaihdosta aiheutuneita suorja ja epäsuoria kustannuksia. Uuden tilintarkastajan on hankittava riittävät perustiedot yrityksestä, ja varsinkin konserneissa haasteet tämän suhteen ovat merkittävät. Tietojen antaminen ja tilintarkastajan avustaminen vie aikaa yrityksen henkilöstöltä, joten kustannuksia aiheutuu yritykselle paitsi henkilöstökustannusten perusteella, niin myös lisääntyneiden tilintarkastajan palkkiokustannusten takia. Sanotaan myös, että riski tilintarkastuksen epäonnistumiseen on suurimmillaan vaihdosta seuraavien kahden vuoden aikana. Rotaation haittana voidaan pitää niin ikään tarkastuksen pitemmän aikavälin suunnittelun ja tarkastuksen seurannan kärsimistä tilintarkastajan vaihtumisen takia. (Saarikivi 2000, 194-195.)

Yhteenveto rotaation argumenteista

Yleisimmät argumentit rotaation puolesta ja rotaatiota vastaan koskevat tilintarkastajan riippumattomuutta, tilintarkastuksen laatua ja kohonneita kuluja. Ongelmat riippumattomuuden ja laadun kanssa voivat aiheuttaa virheen tilintarkastuksessa ja vaikuttaa epäsuotuisasti niihin tahoihin, jotka luottavat tilinpäätösinformaatioon. (GAO 2003, 13.) Kohonneet kulut vaikuttavat viimekädessä osakkeenomistajien tuottoihin. Näiden näkökulmien avulla voidaan ymmärtää osakkeenomistajan intressit tilintarkastuksen toimivuuteen optimaalisella tavalla.

Taulukko 1. Yleiset argumentit rotaation hyödyistä ja haitoista (mukailten Saarikivi 2000, 192-195; Jackson et al. 2008, 421).

Hyötyjä:	Haittoja:
Tilintarkastajan riippumattomuuden tehostaminen <ul style="list-style-type: none"> ✓ Liiallisen läheisyyden kontrollointi <ul style="list-style-type: none"> • taloudellinen riippuvuus • liiallinen luottamus 	Tilintarkastuksen laadun heikkeneminen ensimmäisinä toimikausina <ul style="list-style-type: none"> ✓ Epäonnistumisen riski Lisääntyneet kustannukset
Tilintarkastuksen laadun paraneminen <ul style="list-style-type: none"> ✓ Tehokkuusnäkökulma / "fresh look" (Uudet näkökulmat tarkastuksessa) 	Tarkastuksen pidemmän aikavälin suunnittelu & seuranta kärsivät
Laajojen yritysromahdusten estäminen ja sen myötä sijoittajien sijoitusten turvaaminen	

Taulukossa 1 esitetään tiivistetysti rotaation puolustajien ja vastustajien näkemyksiä. Erityisesti tilintarkastajan riippumattomuutta ja tilintarkastuksen laatua pidetään tärkeinä asioina ja ne ovat myös osakkeenomistajan kannalta oleellisia, koska osakkeenomistajan tulee voida luottaa tilintarkastajan raportointiin. Rotaation avulla sijoittajien luottamusta pyritään parantamaan. Seuraavaksi käsitellään näitä ydinasioita ja

niiden todenmukaisuutta tieteellisten sekä kyselytutkimusten valossa. Myös rotaatios-
ta aiheutuvia kustannuksia analysoidaan.

4.2 Rotaation vaikutukset tilintarkastajan riippumattomuuteen

Tilintarkastajan riippumattomuudella voidaan viitata todennäköisyyteen, että tilintar-
kastaja kieltäytyy tukemasta havaittuja virheellisyyksiä tilinpäätöksessä (Lu 2006,
562). Toisin sanoen riippumattomuuden mittarina voidaan pitää sitä, että tilintarkasta-
ja havaitsee virheet ja raportoi niistä (Gates, Lowe & Reckers 2007, 7). Riippumatto-
muutta uhkaavat tekijät voivat johtua sosiologisista ja taloudellisista paineista. Talou-
dellisen teorian mukaan tilintarkastajalla on taloudelliset kannustimet ylläpitää asia-
kassuhdetta saadakseen tuloja myös tulevaisuudessa. Sosiologinen teoria viittaa
tarkastajan ja tarkastettavan välisiin suhteisiin, jotka voivat vääristää tilintarkastajan
objektiivista käyttäytymistä. (Kaplan et al. 2008, 180.)

Tilintarkastajan riippumattomuus voidaan jaotella todelliseen ja havaittuun riippumat-
tomuuteen, joten rotaation vaikutuksia tutkitaan jäljempänä näistä näkökulmista. Si-
joittajien näkemykset riippumattomuudesta ovat merkittäviä, koska todellista riippu-
mattomuutta ei voida havaita (Kaplan et al. 2008, 179). Näin ollen havaittu riippumat-
tomuus on yhtä tärkeä kuin todellinen riippumattomuus (Daniels & Booker 2009, 37).
Tilintarkastajan todellinen ja havaittu riippumattomuus on pitkäkestoinen aihe. Ristirii-
ta on siinä, että tilintarkastaja saa korvauksen työstään yhteisöltä, jolle tarkastus suo-
ritetaan. (GAO 2003, 11.) Voiko tilintarkastaja siis koskaan olla täysin riippumaton
asiakkaastaan? Pääasia kuitenkin on, että tilintarkastaja pystyy antamaan objektiiv-
isia lausuntoja tarkastuskohteesta. Seuraavaksi käydään läpi alan ammattilaisille tee-
tetyjä kyselytutkimuksia sekä kokeellisia tutkimuksia tilintarkastajan todellisesta ja
havaitusta riippumattomuudesta. Liitteessä 1 esitetään tiivistetysti kokeellisten tutki-
musten tulokset riippumattomuuden osalta.

4.2.1 Kyselytutkimuksia rotaation vaikutuksista tilintarkastajan riippumattomuuteen

Suomalaisyriyten mielestä päävastuullisten tilintarkastajien rotaatiosäännös nähdään tarpeellisena riippumattomuuden vahvistamiseksi. KHT-yhdistyksen kyselyssä tutkittiin noin 500 suurimman suomalaisyrityksen talousjohtajien näkemyksiä tilintarkastukseen liittyvistä asioista. (Sviili 2010, 48.)

Muun muassa USA:ssa on pohdittu tehostaisiko tilintarkastusyhteisöjen rotaatio riippumattomuutta verrattuna nykyiseen päävastuullisen tilintarkastajan rotaatiosäännökseen. Yhteisöjen rotaatiota ei säädetty lakiin, vaikkakin sitä harkittiin. General Accounting Office (GAO) (2003) tiedusteli suurimpien julkisten tilintarkastusyhteisöjen ja julkisten yhtiöiden näkemyksiä asiasta. Kyselyyn vastanneet eivät usko yhteisöjen rotaation tuovan enempää hyötyä riippumattomuuteen. Samoilla linjoilla olivat myös muut sidosryhmät, kuten institutionaaliset sijoittajat, pankkiirit ja arvopaperipörssin sääntelijät. (GAO 2003.)

GAO:n tutkimuksessa (2003, 22) 69 % tilintarkastusyhteisöistä ja 73 % pörssiyhtiöistä usko kokemustensa perusteella, että tilintarkastajan pitkä toimikausi/virkakausi ja sitä seuraava pitkä asiakassuhde eivät lisää riskiä tilintarkastuksen epäonnistumiseen. 55 % tilintarkastusyhteisöistä ja 65 % pörssiyhtiöistä puolestaan eivät olleet varmoja lisääkö vai vähentääkö pitkä asiakassuhde riskiä tilintarkastuksen epäonnistumiseen. Tästä voidaan päätellä, että rotaatio jonkin verran vähentäisi tilintarkastajan painetta säilyttää asiakas. Useimmat tutkituista yrityksistä kuitenkin ajattelivat, että nämä paineet eivät juurikaan vaikuta tilintarkastajan kykyyn hoitaa raportointia kunnolla. (GAO 2003, 22-23.)

Suurin osa, 65 % tilintarkastusyhteisöistä ja 71 % pörssiyhtiöistä, oli sitä mieltä, että tilintarkastusyhteisön rotaatiolla ei olisi vaikutusta raportointiin. Osa, 26 % tilintarkastusyhteisöistä ja 19 % pörssiyhtiöistä, uskoivat, että rotaatio lisäisi jonkin verran tilintarkastajan objektiivisuutta raportoinnissa. (GAO 2003, 23.)

Tilintarkastusyhteisöistä ja pörssiyhtiöistä runsas puolet uskoi, että pääomamarkkinoiden ja institutionaalisten sijoittajien käsitykset tilintarkastajan riippumattomuudesta eivät muutu, mikäli tilintarkastusyhteisöjen rotaatio otetaan käyttöön. 34 % tilintarkastajista ja 38 % pörssiyhtiöistä näkee, että edellä mainittujen näkemyksissä tilintarkas-

tajan riippumattomuus kuitenkin lisääntyisi. Yksityisten sijoittajien arveltiin havaitsevan riippumattomuuden jonkin verran selkeämmin. (GAO 2003, 25.)

Daniel et al. (2009) tekivät kyselyn 1000 lainanmyöntäjälle USA:ssa (bank loan officers) heidän näkemyksistään tilintarkastusyhteisön pakollisesta rotaatiosta. Lainanmyöntäjät ovat osakkeenomistajien ohella tärkeä tilinpäätösinformaation käyttäjäryhmä ja he myös osallistuvat taloudelliseen raportointiin. Tutkimukseen valitut pankit myöntävät lainaa listatuille yhtiöille. Noin 67 % lainanmyöntäjistä uskoo yhteisöjen rotaatiokäytännön parantavan tilintarkastajan riippumattomuutta. Noin 62 % uskoo rotaation myös vähentävän johdon vaikutusvaltaa tilintarkastajaan. (Daniels et al. 2009, 39.)

4.2.2 Todellinen riippumattomuus

Todellista riippumattomuutta on vaikea mitata, joten tutkimuksissa käytetään erilaisia mittareita riippumattomuuden mittaamiseksi. Seuraavat tutkimukset tarjoavat havainnot tilintarkastusyhteisöjen rotaation vaikutuksesta riippumattomuuteen.

Ruiz-Barbadillo, Gómez-Aguilar & Carrera (2009) ovat tutkineet pakollisen tilintarkastusyhteisöjen rotaation vaikutuksia tilintarkastajan riippumattomuuteen espanjalaisella aineistolla. Riippumattomuuden mittarina käytetään tilintarkastajan taipumusta myöntää lausuntoja (vakio- tai mukautettu). Tilintarkastaja myöntää vakio- tai mukautetun lausunnon, kun moitittavaa ei ole, ja mukautetun päinvastaisessa tapauksessa. Tilintarkastajalla voi olla korkeampi taipumus myöntää vakio- tai mukautettu lausunto perusteetta, mikäli tilintarkastaja on jossain määrin riippuvainen asiakkaasta.

Espanjassa tilintarkastusyhteisöjen rotaatio oli pakollinen vuosina 1988-1995, joten aineisto mahdollistaa vertailun rotaation vaikutuksista rotaation aikana ja rotaation jälkeen. Tutkimuksessa tarkastellaan rotaation vaikutusta tilintarkastajan raportointikäyttäytymiseen taloudellisesti rasittuneissa yhtiöissä vertailemalla pakollisen rotaation kautta (vuodet 1991-1994) rotaation jälkeiseen kauteen (vuodet 1995-2000). Tutkimus testaa pienentääkö rotaatio taloudellisen riippuvuuden vaikutusta asiakkaista (economic dependence) ja onko sillä vaikutusta tilintarkastajan haluun ylläpitää tiettyä mainetta (reputation protection), ja näiden tekijöiden kautta siis tehostaa riippu-

mattomuutta. Aiempi kirjallisuus on analysoinut tätä tilintarkastajan ”vaihtokauppaa”; Toisaalta tilintarkastajalla on riski asiakkaan menettämisestä myöntäessään mukautetun lausunnon (economic dependence), ja toisaalta riski maineen menettämisestä, mikäli annetaan tarpeettomasti vakiomuotoinen lausunto (reputation protection). (Ruiz-Barbadillo et al. 2009, 115.)

Tuloksista voidaan yleistää, että yhteisöjen rotaatio ei tehosta tilintarkastajan riippumattomuutta; Rotaatio ei vähennä taloudellista riippuvuutta, sen sijaan rotaatio vähentää tilintarkastajan kannustimia suojella mainettaan, merkiten, että markkinaperustaiset mekanismit (reputation concerns) ovat tehottomampia rotaation voimassaoloaikana. (Ruiz-Barbadillo et al. 2009, 132.) Tämän perusteella yhteisöjen rotaatio ei olisi suotuisa säännös. Tutkimuksesta selviää myös, että maineeseen perustuvat kannustimet voivat auttaa ylläpitämään riippumattomuutta. Markkinaperustaiset kannustimet voivat olla jopa tehokkaampia riippumattomuuden turvaajia, kuin rotaation kaltaiset sääntelyyn perustuvat keinot. Maineeseen perustuvilla kannustimilla näyttää olevan suurempi vaikutus tilintarkastajan raportointikäyttäytymiseen ilman rotaatiota. Täten rotaatio saattaa jopa haitata tilintarkastajan riippumattomuutta. (Ruiz-Barbadillo et al. 2009, 132.)

Tilintarkastusyhteisöjen rotaatiosta on toisaalta todistettu myös olevan hyötyä riippumattomuuden tehostamisessa. Täytyy huomioida, että tilintarkastajan ja asiakkaan välinen neuvottelu kuuluu normaalina osana tilintarkastukseen. Sitä kautta tilintarkastaja saa tärkeää tietoa kohteesta ja pystyy raportoimaan kohteesta objektiivisesti. (Wang & Tuttle 2009, 224.) Neuvottelussa on kuitenkin myös riskinsä. Kuten aiemmin mainittiin, tilintarkastajalle voi muodostua taloudellinen tai sosiaalinen riippuvuus kohteesta, jolloin neuvottelut asiakkaan ja tilintarkastajan välillä ovat avainasemassa. Toimiva neuvottelusuhde on osakkeenomistajan etu, kun taas neuvotteluiden yhteydessä mahdollisesti syntyvä riippuvuus asiakkaasta on haitaksi. Wang et al. (2009, 227-229) tutkivat miten rotaatio vaikuttaa neuvotteluihin, joilla puolestaan on vaikutusta riippumattomuuteen. Tutkimuksen mukaan tilintarkastajat saattavat myötäillä asiakasta enemmän ilman rotaatiota. Sen sijaan vaihdon lähestyessä ollaan neutraalimpia, joten objektiivisuus voi lisääntyä. Tämä vaikuttaa edelleen taloudelliseen raportointiin ja sen todenmukaisuuteen. Myös johdon osalta rotaation voimassa ollessa neuvottelu on vähemmän haastavaa, vaikkakaan käyttäytyminen ei muutu yhtä selkeästi kuin tilintarkastajien osalta rotaation vuoksi. Rotaation aikana tilintarkastajat

nojaavat vahvemmin omiin näkemyksiinsä ja ottavan vähemmän huomioon asiakkaan toiveet. Neuvottelut johtavat useammin umpikujaan. (Wang et al. 2009, 239-240.) Tutkimus osoittaa, että tilintarkastajat tiedostavat rotaation olemassaolon ja käyttäytyvät sen mukaisesti. Syynä voi olla esimerkiksi halu säilyttää maine antamalla mahdollisimman todenmukaisia kertomuksia.

Myös Arel, Brody & Pany (2006) näkevät tilintarkastusyhteisön rotaatiolla olevan positiivisia vaikutuksia riippumattomuuteen. Ainakin rotaatiota edeltävänä vuonna yhteisö on keskimääräisesti riippumattomampi ja tilintarkastajat riippumattomampia kannustimista säilyttää asiakas ja sitä kautta pystyvät antamaan objektiivisempia raportteja. (Arel et al. 2006, 21).

Osakkeenomistajien kannalta olisi suotavaa, että riippumattomuus säilyisi optimaalisella tasolla koko tarkastussuhteen ajan, ei pelkästään vaihtoa edeltävänä aikana. Tilintarkastajan tarve säilyttää maine lienee merkittävä tekijä riippumattomuuden turvaajana, ainakin edellä mainittujen tutkimusten valossa.

4.2.3 Havaittu riippumattomuus

Havaitulla riippumattomuudella tarkoitetaan sitä, miten sidosryhmät havaitsevat ja kokevat tilintarkastajan riippumattomuuden. Havaittua riippumattomuutta voidaan pitää tärkeänä esimerkiksi siitä syystä, että osakkeenomistajien näkemykset ja havainnot tilintarkastajan riippumattomuudesta voivat heijastua heidän tekemiinsä sijoituksiin ja vaikuttaa siten yrityksen rahoitukseen.

Kaplan et al. (2008) tutkivat ei-ammattimaisten sijoittajien näkemyksiä tilintarkastajan riippumattomuudesta USA:n lähtökohdasta, jossa tällä hetkellä päävastuullisen tilintarkastajan rotaatiosäännös on voimassa. Tarkoituksena oli selvittää, vahvistaako tilintarkastusyhteisöjen pakollinen rotaatio havaittua riippumattomuutta verrattuna päävastuullisen tilintarkastajan rotaatioon. Tutkimuksessa testattiin erikseen sijoittajien näkemyksiä kahdella eri asetelmalla: viiden vuoden rotaatiosäännöksellä sekä 26 vuoden tilintarkastussuhteella. Molempien asetelmien kohdalla tulokset ovat yhteneviä: Tilintarkastusyhteisöjen rotaatio ei juurikaan vahvista sijoittajien näkemyksiä riippumattomuudesta. (Kaplan et al. 2008, 178-181, 189-190.)

Ei-ammattimaisia sijoittajia edusti 163 satunnaisesti valittua MBA-opiskelijaa, joiden keski-ikä oli 30 vuotta. On syytä huomioida, että tutkitut eivät välttämättä edusta kaikkia todellisia ei-ammattimaisia sijoittajia, eivätkä varsinkaan institutionaalisia sijoittajia tai finanssianalytikkoja. Tutkimustulosten perusteella voidaan ajatella, että tilintarkastusyhteisöjen rotaatio ei tuo lisäetua päävastuullisen tilintarkastajan rotaatioon verrattuna. (Kaplan et al. 2008, 183-190.)

Gates et al. (2007) tutkivat sekä yhteisöjen että päävastuullisten tilintarkastajien rotaation vaikutusta ulkopuolisten luottamukseen taloudellisesta raportoinnista. Tutkimus teetettiin MBA-opiskelijoilla sekä lakia opiskelevilla. (Gates et al. 2007, 9.) Tulosten perusteella tilintarkastusyhteisön rotaatio lisää luottamusta taloudelliseen raportointiin, kun taas päävastuullisen tilintarkastajan rotaatiolla on vain minimaalinen vaikutus. Näin ollen tilintarkastusyhteisön rotaatio edistää tavoitetta edesauttaa tilintarkastajan riippumattomuutta sekä myös tilintarkastuksen laatua, ja ennen kaikkea lisätä sijoittajien luottamusta pääomamarkkinoihin. (Gates et al. 2007, 12.)

Kun Gates et al. (2007) tutkimustuloksia sovelletaan esimerkiksi Suomeen, osakkeenomistajat eivät kokisi riippumattomuuden tehostuneen. Toisin olisi, mikäli yhteisöjen rotaatiosta olisi säädetty. Tässäkin tapauksessa täytyy huomioida tutkimuksessa käytetty tutkimusryhmä eli opiskelijat, toisin sanoen kuinka hyvin he vastaavat esimerkiksi suomalaisia osakkeenomistajia. Etenkin talouden opiskelijoilla voi olla amatöörisijoittajia parempi tietämys tilintarkastuksen vaikutuksesta sijoittamisessa, jolloin rotaationkin vaikutukset koetaan eri tavoin. Toisaalta osakkeenomistajien tietämys vaihtelee, joten ei voida täysin luotettavasti todistaa, kuinka hyvin osakkeenomistajat vastaavat testiryhmää.

4.3 Rotaation vaikutukset tilintarkastuksen laatuun

Tilintarkastuksen laadun ja tilintarkastajan riippumattomuuden suhde on läheinen, sillä riippumattomuus vaikuttaa laatuun, ja laatu puolestaan tilintarkastuksen onnistumiseen. Tilintarkastuksen laadulla voidaan viitata todennäköisyyteen, että tilintarkastaja havaitsee virheellisyydet tilinpäätöksessä (Lu 2006, 562). Havaitsemisen lisäksi laatu perustuu myös riittävään riippumattomuuden tasoon, jotta tilintarkastaja raportoi virheistä totuudenmukaisesti (Chi 2011, 270). Tämän, niin sanotun todellisen

laadun, lisäksi laatu voidaan jaotella havaittuun laatuun. Havaittu laatu viittaa siihen, millaisena ulkopuoliset, kuten osakkeenomistajat, havaitsevat laadun. Toisin sanoen kuinka tehokas tilintarkastaja on vähentämään virheellisiä lausuntoja tilinpäätösinformaation hyväksikäyttäjien mielestä (Jackson et al. 2008, 422). Myös tässä luvussa tutkitaan rotaation vaikutuksia sekä todellisen että havaitun laadun näkökulmista. Havaintoja esitetään jäljempänä olevissa alaluvuissa. Seuraavat kyselytutkimukset havainnollistavat alan ammattilaisten näkemyksiä ja kokeelliset tutkimukset sen sijaan tuovat tieteellisesti todistettua tietoa rotaation vaikutuksista tilintarkastuksen laatuun. Liitteessä 2 esitetään tiivistetysti kokeellisten tutkimusten tulokset laadun osalta.

4.3.1 Kyselytutkimuksia rotaation vaikutuksista tilintarkastuksen laatuun

KHT-yhdistyksen kyselyssä 43 % vastanneista talousjohtajista katsoi päävastuullisen tilintarkastajan rotaation parantavan tilintarkastuksen laatua. 12 % oli sitä mieltä, että rotaatio heikentää tilintarkastuksen laatua ja 26 prosenttia vastaajista ei nähnyt rotaatiolla olevan vaikutusta laatuun. (Sviili 2010, 48-49.) Näkemykset ovat kovin hajanaiset, joten voidaan ainakin päätellä, että kovin vahvasti rotaation ei nähdä laatua parantavan.

Tilintarkastusyhteisöjen rotaatioon ei suhtauduta kovin luottavaisesti laadun kannalta USA:ssa. GAO:n (2003, 18) tutkimukseen osallistuneiden julkisten tilintarkastusyhteisöjen näkemyksen mukaan tilintarkastajan kykyyn havaita epäkohtia taloudellisissa raporteissa ovat koulutus, harjoittelu-aika, kokemus, tilinpäätökseen ja tilintarkastukseen liittyvä sääntely, kokemus yrityksen toimialasta, tilintarkastushenkilökunta, tehokas riskinarviointiprosessi määriteltäessä asiakkaan hyväksyvyyttä sekä tietämys asiakkaan toiminnoista ja raportointikäytännöistä. Vaikka kaikki edellä mainitut tekijät vaikuttavat tilintarkastuksen laatuun, pitävät rotaation vastustajat merkittävimpana riskinä uuden tilintarkastajan puutteellista tuntemusta asiakkaan toiminnoista ja raportoinnista, mikä voi johtaa tilintarkastuksen epäonnistumiseen. Vastanneista tilintarkastusyhteisöistä 95 % pitävät kyseenomaista tietämystä hyvin tärkeänä tilintarkastajan kyvyn kannalta havaita virheitä raportoinnissa. 83 % kyseisistä tilintarkas-

tusyhteisöistä ja pörssiyhtiöistä olivat sitä mieltä, että yleisesti ottaen kestää vähintään kahdesta kolmeen vuoteen, jotta tilintarkastaja tuntee asiakasyrityksen toiminnot riittävän hyvin. (GAO 2003, 18-19.) Tutkimuksen mukaan lähes 80 % tilintarkastusyhteisöistä sekä pörssiyhtiöistä uskoivat, että riski tilintarkastuksen epäonnistumiseen on suurempi ensimmäisinä toimikausina tilintarkastajan vaihduttua johtuen siitä, että uudella tilintarkastajalla ei ole täysin kehittyntä ja syvällistä tuntemusta pörssiyhtiön toiminnoista ja prosesseista (GAO 2003, 14). Tulokset viittaavat siihen, että rotaatio koettaisiin riskinä laadun kannalta, sillä se katkaisee tarkastussuhteen aika-ajoin ja siten uuden tilintarkastajan tuntemus tarkastuskohteesta alussa ei ole edeltäjänsä veroinen. Perinteisestikin tilintarkastajat uskovat rotaation vaikuttavan negatiivisesti laatuun, koska he kenties parhaiten ymmärtävät työmäärän, joka tarvitaan riittävän ymmärryksen saavuttamiseksi tarkastuskohteesta.

Lainanmyöntäjille tehdyssä kyselyssä vain 44 % uskoo, että yhteisöjen rotaatiokäytäntö parantaa tilintarkastuksen laatua. 23 % on eri mieltä ja loput 33 % ovat neutraaleja. Suuremmasta tilintarkastusriskistä ensimmäisinä vuosina ollaan eri mieltä tilintarkastajien ja pörssiyhtiöiden kanssa (vrt. GAO). Vain 27 % uskoo riskin kasvavan ensimmäisinä vuosina, 43 % ei usko ja 30 %:lla ei ole kantaa. (Daniels et al. 2009, 39.)

4.3.2 Todellinen laatu

Todellinen laatu on tärkeää osakkeenomistajien kannalta, koska heidän päätöksentekonsa riippuu tilintarkastajan lausunnoista. Voidaan ajatella, että heikentynyt tilintarkastajan laatu johtaa virheellisiin tilintarkastuskertomuksiin, joko niin että puutteellinen tarkastuskohde saa vakiomuotoisen lausunnon tai vaatimukset täyttävä tarkastuskohde saa mukautetun lausunnon (Jackson et al. 2008, 425). Näin ollen osakkeenomistajalle voi aiheutua merkittävää vahinkoa siitä, että oikeaksi oletettu informaatio ei pidäkään paikkansa. Samoin kuin riippumattomuutta, tilintarkastuksen laatua on vaikea määritellä, joten tutkijat käyttävät erilaisia mittareita laadun selvittämiseksi. Seuraavissa tutkimuksissa tilintarkastuksen laadun tutkimukseen on käytetty erilaisia mittareita, joita ei tässä sen tarkemmin kuvailla.

Chi et al. (2009) ovat tutkineet päävastuullisen tilintarkastajan rotaation vaikutuksia taiwanilaisen aineiston avulla. Taiwanissa rotaatiosäännös tuli voimaan vuonna 2004, ja sen mukaan päävastuullista tilintarkastajaa tulee vaihtaa viiden vuoden välein listayhtiöissä. Tulosten mukaan tilintarkastuksen laatu on heikompaa vertailuryhmässä, jossa tilintarkastajaa on juuri vaihdettu rotaatiosäännöksen takia verrattuna samaan ryhmään vuotta aiemmin. (Chi et al. 2009, 359-360.) Tämä tutkimustulos tukee ajatusta siitä, että laatu heikkenee odotetusti tilintarkastajan vaihdon yhteydessä, kun uudella tilintarkastajalla ei heti ole vastaavanlaista tietämystä tarkastuskohteesta verrattuna edeltäjäänsä. Chi et al. (2009, 360) eivät löydä todisteita siitä, että päävastuullisen tilintarkastajan rotaatio parantaisi tilintarkastuksen laatua. Näkyvin ero Suomeen taiwanilaisessa tilintarkastuslainsäädännössä rotaation osalta on viiden vuoden sääntö Suomen seitsemän vuoden vaihtovälin sijaan. Yhteistä maiden välillä on käytäntö, jonka mukaan tilintarkastuskertomuksissa on nähtävissä sekä tilintarkastusyhteisön että vastuullisen tarkastajan nimet. Esimerkiksi USA:ssa vain yhteisön nimi on näkyvissä. (Chi et al. 2009, 361.)

Jackson et al. (2008) puolestaan ovat tutkineet tilintarkastusyhteisön rotaation vaikutuksia tilintarkastuksen laatuun. Tutkimus on tehty Australiassa, jossa päävastuullisen tilintarkastajan rotaatiosäännös on ollut voimassa vuodesta 2001 lähtien. Rotaation vaikutusta tilintarkastuksen laatuun on tutkittu vuosilta 1995-2003 ja tutkimus koostuu 772 tilintarkastajan vaihdosta. Tilintarkastuksen laatua on mitattu esimerkiksi tilintarkastajan taipumuksella myöntää vakiomuotoinen tai mukautettu lausunto. (Jackson et al. 2008, 421-425.) Tulokset osoittavat, että tilintarkastusyhteisön toimikausien määrällä ei ole negatiivista yhteyttä tilintarkastuksen laatuun. Toisella mittarilla toimikausien määrä itse asiassa lisää tilintarkastuksen laatua, kun taas toinen mittari osoittaa, että toimikausien määrällä ei ole vaikutusta laatuun. Näiden tulosten perusteella voidaan sanoa, että määräämällä pakollinen tilintarkastusyhteisöjen rotaatio, hyödyt ovat minimaaliset tai niitä ei ole. (Jackson et al. 2008, 433-434.)

Useiden muidenkin tutkimusten perusteella havaitaan, että pidempiaikainen tarkastussuhde on laadun kannalta parempi kuin lyhyempiaikainen. Suurin osa tutkimuksista ei tue tilintarkastusyhteisöjen rotaatiota. (Morrill 2008, 63.) Näiden tutkimusten kohdalla tulee muistaa, että rotaation vaikutusta laatuun ei varsinaisesti ole tutkittu.

Muiden muassa Chi & Huang (2005, 90) ovat havainneet, että sekä tilintarkastajan että tilintarkastusyhteisön kohdalla tarkastussuhteen kestolla on positiivinen yhteys tilintarkastuksen laatuun. Toisaalta he ovat myös löytäneet todisteita, että pitkän tarkastussuhteen aiheuttama liiallinen läheisyys alentaa tilintarkastuksen laatua. Heidän mukaan laatu alkaa heikentyä toimikausien ylittäessä viisi vuotta. (Chi et al. 2005, 90.) Tuloksista voidaan vetää johtopäätöksiä tilintarkastuksen laadun suhteen, mikäli toimikausien määrää rajoitetaan rotaation avulla. Mikäli on totta, että tilintarkastuksen laatu alkaa heiketä viiden vuoden jälkeen, vaikuttaa siltä, että viiden vuoden rotaatio olisi optimaalinen, eikä välttämättä haittaisi laatua.

Comunale et al. (2005) esittävät miten tilintarkastuksen laatu voi heikentyä rotaation takia. Tutkimuksen mukaan rotaatio vaikuttaa tuntuvasti tilintarkastusyhteisöjen markkinaosuuksiin riippumatta rotaatiojaksosta. Rotaation aikana yhtiöiden markkinaosuudet riippuvat vahvemmin yrityksen kyvystä hankkia uusia asiakkaita, kuin ylläpitää vanhoja asiakassuhteita. Tästä voidaan edelleen päätellä, että tilintarkastusyhteisöt kohdistavat resurssejaan lisätäkseen houkuttelevuuttaan uusien asiakasyritysten silmissä. Toisin sanoen tilintarkastusyhteisöt käyttävät enemmän rahaa uusasiakashankintaan ja vähemmän rahaa säilyttääkseen vanhoja asiakkaita, mikä voi johtaa yritystä vähentämään tilintarkastuskuluja ja sitä myötä tilintarkastuksen laatua. Tästä havaitaan, että sääntelyllä, jonka tarkoituksena alunperin oli parantaa tilintarkastuksen laatua vahvistamalla tilintarkastajan riippumattomuutta, onkin täysin päinvastainen vaikutus. (Comunale et al. 2005, 246-247.)

4.3.3 Havaittu laatu

Edellä mainitussa taiwanilaistutkimuksessa Chi et al. (2009) tutkivat myös päävastuullisen tilintarkastajan pakollisen rotaation vaikutusta sijoittajien käsityksiin tilintarkastuksen laadusta. Tutkijat eivät löydä selkeää tukea sille, että kyseinen rotaatio vaikuttaisi sijoittajien näkemyksiin tilintarkastuksen laadusta. Myös useat muut tutkimukset viittaavat siihen, että havaittu laatu ei parane rotaation myötä (Morrill 2008, 64).

Eräissä tutkimuksissa varsinaisen rotaation sijaan tutkitaan tarkastussuhteen pituuden vaikutusta niin laatuun kuin riippumattomuuteen. Tutkimustuloksista voi tehdä

päätelmiä myös rotaation suhteen, mutta on tärkeää muistaa, että nimenomaan rotaatiota ei kuitenkaan ole kokeellisesti näissä tutkittu, vaan tarkastussuhteen kestoa. Esimerkiksi Ghosh ja Moon (2005) ovat tutkineet tarkastussuhteen pituuden ja havaitun laadun yhteyttä ja pääättelevät lopuksi mikä merkitys rotaatiolla olisi kyseisissä olosuhteissa. Havaittua laatua tutkitaan erityisesti sijoittajien ja muiden tilintarkastusinformaation hyväksikäyttäjien näkökulmasta. Laadun mittarina käytetään havaintoja yritysten taloudellisesta raportoinnista ja erityisesti tulosten laadusta (earnings quality). Tutkimuksen mukaan sijoittajat mieltävät tilintarkastuksen laadun paranevan toimikausien jatkuessa. Sama näkemys on erään mittarin mukaan myös finanssianalytikoilla. Tutkimus viittaa siihen, että tilintarkastajan ja asiakkaan toimikausien määrää rajoitettaessa rotaation avulla, pääomamarkkinoihin osallistuville saattaa aiheutua tarkoituksettomia kuluja. (Ghosh et al. 2005, 609.)

Tilintarkastuksen havaittu laatu todennäköisesti vaikuttaa osakkeenomistajien sijoituspäätöksiin, joten toimikausien määrällä ja vastaavasti rotaatiolla voi olla merkitystä osakkeenomistajien käyttäytymiseen pääomamarkkinoilla. Edellä mainittujen tutkimustulosten valossa näyttää siltä, että mitä pidempi tarkastussuhde on, sitä enemmän sijoittajat luottavat taloudelliseen raportointiin, joka vaikuttaa edelleen sijoituspäätöksiin. Myös Jackson et al. (2008, 434) toteaa, että havaitulla laadulla on merkitystä tehokkaiden rahoitusmarkkinoiden kannalta.

4.4 Kustannukset

Rotaatio aiheuttaa lisäkustannuksia sekä tilintarkastajan että tarkastuskohteen tarvittavista panoksista. Päävastuullisen tilintarkastajan rotaatiossa kustannukset ovat pienemmät kuin tilintarkastusyhteisöjen rotaatiossa, koska tilintarkastajan vaihtaminen toteutetaan pienemmässä mittakaavassa (Morris 2008, 64). Tilintarkastusyhteisöjen rotaation kohdalla lisääntyneitä kuluja edustavat ensiksikin markkinointikulut, koska tilintarkastusyhteisöt joutuvat panostamaan enemmän saadakseen uusia asiakkaita tai ylläpidettyä vanhoja asiakkaita, toiseksi tilintarkastuskustannukset, kolmanneksi tarkastuspalkkiot eli määrät, jotka tilintarkastusyhteisö veloittaa pörssiyhtiöltä tekemästään tarkastuksesta, neljänneksi valintakustannukset, jotka aiheutuvat pörssiyhtiölle uuden tilintarkastajan/ tilintarkastusyhteisön valinnasta ja nimittämisestä.

tä sekä viidenneksi avustuskustannukset, jotka aiheutuvat pörssiyhtiölle panostuksesta, kun se auttaa uutta tilintarkastusyhteisöä ymmärtämään syvällisemmin toiminoistaan ja raportoinnistaan. (GAO 2003, 27.) Osa edellä mainituista kustannuksista pätee myös päävastuullisen tilintarkastajan rotaatioon. Kustannukset vaikuttavat oleellisesti osakkeenomistajaan, sillä viime kädessä lisääntyneet kulut pienentävät osakkeenomistajien saamia tuottoja pörssiyhtiöstä.

KHT-yhdistyksen tutkimuksessa tilintarkastajan vaihdostilanteessa talousjohtajat nostivat esiin työmäärän kasvamisen, koska perehtyminen uuteen tarkastuskohteeseen vie aikaa (Sviili 2010, 49). Lisääntynyt työmäärä tarkoittaa luonnollisesti kasvavia kustannuksia.

GAO:n tutkimuksessa lähes kaikilla tutkituista tilintarkastusyhteisöistä vuosittaiset tilintarkastuskustannukset ovat korkeammat tarkastussuhteen ensimmäisenä vuotena, koska tällöin on tarpeen hankkia riittävä tietämys asiakasyrityksestä. Lähes kaikilla näistä kulut ovat yli 20 % suuremmat ensimmäisenä vuotena. (GAO 2003, 27.)

Chi (2011, 267-268, 278-281) todistaa tutkimuksessaan tilintarkastusyhteisöjen rotaation vaikutukset kuluihin ottaen huomioon tarkastusvaliokunnan (audit committee) vaikutuksen. SOX edellyttää, että listayhtiöillä on toimiva ja itsenäinen tarkastusvaliokunta, jonka tehtäviin kuuluu nimittää ja erottaa tilintarkastajat. Valiokunta toimii tiiviissä yhteistyössä tilintarkastajien ja johdon kanssa, joten on luonnollista huomioida valiokunnan osuus rotaation vaikutuksiin. Tarkastusvaliokunnan tehtävä on lopunperin suojata osakkeenomistajan intressejä huolehtien tilintarkastusprosessin objektiivisuudesta. Chi vertaa tilintarkastusyhteisöjen rotaation vaikutuksia kuluihin olosuhteissa, joissa tarkastuskomitea on toimiva ja riippumaton sekä vastaa tilintarkastajan nimittämisestä ja erottamisesta. Tulokset osoittavat, että rotaation aikana valvonta- sekä tilintarkastuskulut ovat korkeammat, kuin jos rotaatiosääntöä ei ole. Etenkin ensimmäisinä toimikausina valiokunta valvoo ja pyrkii estämään johdon sekä tilintarkastajan liittoutumista ja käyttäen aggressiivisempaa valvontastrategiaa. Tutkimus kiteyttää, että toimiva ja riippumaton tarkastusvaliokunta voi turvata sijoittajia, ilman, että ylimääräisiä kuluja aiheutuu. Näin on siis ilman rotaatiopakkoa. Rotaatiolla siis olisi vähemmän merkitystä, mikäli kyseenomainen tarkastusvaliokunta olisi olemassa.

Suomessa tarkastusvaliokunnasta on säädetty Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodissa. Eroja SOX:iin löytyy ensinnäkin sen pakollisuudesta. Koodin mukaan tarkastusvaliokunta on perustettava, mikäli liiketoiminnan laajuus edellyttää taloudellista raportointia ja valvontaa koskevien asioiden valmistelua koko hallitusta pienemmässä kokoonpanossa. Ainakin riippumattomuuden vaatimus on yhteneväinen SOX:n kanssa. (Arvopaperimarkkinayhdistys ry 2010, 14.) Sen sijaan tilintarkastajan valinnasta päättää yhtiökokous, ei hallitus tai tarkastusvaliokunta (OYL 5:3 §).

5 JOHTOPÄÄTÖKSET JA YHTEENVETO

Tutkimuksessa on käyty läpi rotaatiosäännöksen vaikutuksia tärkeisiin tilintarkastuksen edellytyksiin, tilintarkastuksen laatuun ja laatuun vaikuttavaan tilintarkastajan riippumattomuuteen. Vaikutuksia on tarkasteltu osakkeenomistajan näkökulmasta, joten huomioon on otettu myös rotaatiosta aiheutuvat kustannukset, jotka viimekädessä vaikuttavat osakkeenomistajan saamiin tuottoihin. Tilintarkastuksen lainsäädäntö, rotaatiosäännös mukaan lukien, vaihtelee maittain, mutta yhteistä kaikille maille on kyseiset tilintarkastuksen edellytykset ja niiden turvaaminen. Muun muassa EU:n komissio pyrkii yhtenäistämään tilintarkastuslainsäädäntöä Euroopan osalta ja myös rotaatiosta on annettu ohjeet, joita maat voivat soveltaa omaan lainsäädäntöönsä sopiviksi.

Tutkimus vastaa tutkimusongelmaan kuvailemalla rotaation vaikutuksia ensin yleisellä tasolla. Perinteiset argumentit perustuvat yleisiin uskomuksiin rotaation vaikutuksista. Tilintarkastajat ja listayhtiöt ovat perinteisesti kuuluneet rotaation vastustajiin, koska sen kustannukset näyttäytyvät heille ensisijaisesti. Rahallisten kustannusten lisäksi vastustajat viittaavat tilintarkastuksen laadun heikkenemiseen, mikä on todennäköistä varsinkin tarkastussuhteen alussa tilintarkastajan tutustuessa kohteeseen. Rotaation puolustajia ovat olleet lainsäätäjät, jotka pyrkivät edistämään sijoittajien luottamusta pääomamarkkinoihin ja sitä kautta edistämään taloutta. Luonnollisesti myös osakkeenomistajat pitävät sijoitustensa turvaamista tärkeänä ja haluavat varmistaa, että tilintarkastajan tarkastamaan taloudelliseen raportointiin voi luottaa täysin. Rotaation hyötyinä pidetään tilintarkastajan riippumattomuuden tehostumista ja sitä kautta tilintarkastuksen laadun parantumista. Myös laajat yritysromahdukset uskotaan voivan estää säännöksen avulla.

Tilintarkastajille, listayhtiöille ja luotonmyöntäjille tehdyt kyselytutkimukset pohjustavat tutkimuksen tieteellistä näkökulmaa, jota tarjoavat kansainväliset kokeelliset tutkimukset rotaation vaikutuksista erityisesti riippumattomuuteen ja laatuun. Kokeellisia tutkimuksia lukiessa käy selväksi, etteivät perinteiset argumentit enää ole yhtä yksiselitteisiä, kun rotaation vaikutuksia tutkitaan erilaisten mittareiden avulla erilaisissa olosuhteissa. Tutkimustuloksia tulkittaessa täytyy myös huomioida, onko tutkimuksessa kyseessä päävastuullisen tilintarkastajan vai tilintarkastusyhteisön rotaatio. Tämän tutkimuksen heikkoutena voidaan pitää sitä, että samoja vaikutuksia edellä

mainittujen rotaatiotyyppeiden välillä ei voida selkeästi vertailla, mikä puolestaan johtuu siitä, että monissa tutkimuksissa on tutkittu vain toista. Tutkimuksessa käytettyjen kokeellisten tutkimusten luotettavuutta täytyy arvioida niissä käytettyjen mittarien kautta sekä ottaa huomioon eri maiden väliset institutionaaliset erot.

Taulukko 2. Rotaation vaikutukset jaoteltuina hyötyihin ja haittoihin (mukaillen luvuissa 4.2 - 4.4 käytetyt lähteet).

Hyötyjä:	Haittoja / ei vaikutusta:
<ul style="list-style-type: none"> - Objektiivisuus tilintarkastajan ja asiakkaan välisissä neuvotteluissa lisääntyy - Tilintarkastaja on riippumattomampi vaihdon lähestyessä - Sijoittajien luottamus riippumattomuuteen lisääntyy tilintarkastusyhteisöjen rotaatioissa 	<ul style="list-style-type: none"> - Tilintarkastajan kannustimet suojella mainettaan vähenevät - Taloudellinen riippumattomuus ei vähene - Sijoittajien näkemykset riippumattomuuteen tai laatuun eivät muutu - Laatu heikkenee seuraavana vuonna vaihdon jälkeen - Kustannukset lisääntyvät

Taulukossa 2 esitetään tiivistettynä tutkimuksen anti, eli rotaation vaikutukset, käytetyn sekundaariaineiston perusteella. Kokeellisten tutkimusten tulokset riippuvat muun muassa käytetyistä mittareista, mutta useat kuitenkin osoittavat, että sen enempää todellinen kuin havaittu riippumattomuus tai laatu eivät tehostu rotaation vaikutuksesta. Toisaalta päinvastaisiakin havaintoja on ainakin yhteisöjen rotaation kohdalla (Gates et al. 2007). Tarkastussuhteen kestoa koskevat tutkimukset usein osoittavat keston lisäävän laatua, mikä tukee rotaation haittavaikutusta.

Osakkeenomistajat hyötyvät, mikäli rotaation avulla riippumattomuutta ja laatua voidaan tehostaa. Tilinpäätösinformaatio, johon sijoittajat perustavat sijoituspäätöksensä, tulee olla objektiivista ja luotettavaa. Havaitun riippumattomuuden tai laadun tehostuminen lisää osakkeenomistajien luottamusta pääomamarkkinoilla, jolloin myös listatut yritykset hyötyvät pääomasijoitusten lisääntyä. Mikäli osakkeenomistajat havaintonsa perusteella tekevät sijoituksia, on heidän kannaltaan olennaista, että myös todellinen laatu on kohdallaan.

Voidaan myös kyseenalaistaa pitääkö pakollista rotaatiota arvioida hyötyjen ja haittojen valossa. Muun muassa Enronin romahdus maksoi sijoittajille 70 miljardia dollaria, joten rotaation aiheuttamat kulut ovat pieni hinta verrattuna siihen, että voidaan välttää seuraava 100 miljardin kupla. (Sinnett 2004, 32.) Hoyle (1978, 73) kuitenkin muistuttaa, että hyötyjen ja riskien painoarvoja täytyy aina vertailla keskenään perustana lopulliselle päätökselle rotaatiosäätelystä. Vaikka rotaation puolustajat tuovat esille hyötyjä, niille kaivataan enemmän selkeää näyttöä. Sen sijaan riskit ja muut haitat näyttävät painavan enemmän vaakakupissa.

Tutkimus antaa perustason ymmärrystä rotaation vaikutuksista ja täydentää tietämystä tieteellisten tutkimusten kautta. Tutkimuksen ansiosta osakkeenomistaja osaa arvioida tilintarkastajan riippumattomuutta ja tilintarkastuksen laatua sekä ymmärtää rotaation vaikutuksen niihin. Jatkossa voitaisiin tutkia enemmän todellisten sijoittajien havaintoja tilintarkastuksen laadusta, sekä miettiä, onko pakottavalle säätelylle vaihtoehtoa riippumattomuuden ja laadun tehostamiseksi.

LÄHDELUETTELO

Arel, B., Brody, R. & Pany, K. (2006) Findings on the effects of audit firm rotation on the audit process under varying strengths of corporate governance. *Advances in Accounting* 22, 1-27.

Arvopaperimarkkinayhdistys ry. (2010) Suomen listayhtiöiden hallintokoodi (Corporate Governance) 2010.

Bamber, E. M. & Bamber, L. S. (2009) Discussion of "Mandatory Audit Partner Rotation, Audit Quality, and Market Perception: Evidence from Taiwan". *Contemporary Accounting Research* 26, 2, 393-402.

Chi, W. (2011) An overlooked effect of mandatory audit-firm rotation on investigation strategies. *OR Spectrum* 33, 265-285.

Chi, W. & Huang, H. (2005) Discretionary Accruals, Audit-Firm Tenure and Audit-Partner Tenure: Empirical Evidence from Taiwan. *Journal of Contemporary Accounting & Economics* 1, 1, 65-92.

Chi, W., Huang, H., Liao, Y. & Xie H. (2009) Mandatory Audit Partner Rotation, Audit Quality, and Market Perception: Evidence from Taiwan. *Contemporary Accounting Research* 26, 2, 359-391.

Comunale, C. L. & Sexton, T. R. (2005) Mandatory auditor rotation and retention: impact on market share. *Managerial Auditing Journal* 20, 3, 235-248.

Daniels, B. W. & Booker, Q. (2009) Bank Loan Officers' Perceptions of Audit Firm Rotation. *The CPA Journal* January, 36-40.

Fontelles, J. B. & Winkler, H. (2006) Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2006/43/EY. Euroopan unionin virallinen lehti. 9.6.2006.

GAO (2003) Public Accounting Firms Required Study on the Potential Effects of Mandatory Audit Firm Rotation. General Accounting Office. Washington, D.C. Viitattu 20.3.2011. [verkkodokumentti] Saatavilla <http://www.gao.gov/new.items/d04216.pdf>

Gates, S. K., Lowe, D. & Reckers, P. M. J. (2007) Restoring public confidence in capital markets through auditor rotation. *Managerial Auditing Journal* 22, 1, 5-17.

- Ghosh, A. & Moon, D. (2005) Auditor Tenure and Perceptions of Audit Quality. *The Accounting Review* 80, 2, 585-612.
- Horsmanheimo, P., Kaisanlahti, T. & Steiner, M. (2007) Tilintarkastuslaki – kommentaari. Helsinki, WSOYpro.
- Horsmanheimo, P. & Steiner, M. (2008) Tilintarkastus – asiakkaan opas. Helsinki, WSOYpro.
- Hoyle, J. (1978) Mandatory auditor rotation: The arguments and an alternative. *Journal of Accountancy*, May, 69-78.
- Huttunen, E. (2006) Tilintarkastajan pakollinen rotaatio suomalaisten pörssiyritysten sidosryhmien näkökulmasta. Hki 2006. Pro graduate thesis.
- IFAC. (2010) HANDBOOK OF INTERNATIONAL QUALITY CONTROL, AUDITING, REVIEW, OTHER ASSURANCE, AND RELATED SERVICES PRONOUNCEMENTS 2010 EDITION. Part I. International Federation of Accountants.
- Jackson, A. B., Moldrich, M. & Roebuck, P. (2008) Mandatory audit firm rotation and audit quality. *Managerial Auditing Journal* 23, 5, 420-437.
- Jensen, M. C. & Meckling, W. H. (1976) Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure. *Journal of Financial Economics* 3, 4, 305-360.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. (2009) Tutki ja kirjoita. Helsinki, Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Kaplan, S. E. & Mauldin, E. G. (2008) Auditor rotation and the appearance of independence: Evidence from non-professional investors. *Journal of Accounting and Public Policy* 27, 177-192.
- Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta. (2008) Raportti 17.6.2008 Tilintarkastuksen laadunvarmistuksen valvonnan järjestäminen [verkkodokumentti] . Viitattu 18.2.2010]. Saatavilla .
www.keskuskauppakamari.fi/content/download/18425/409474

Koskenniemi, I. (1998) Tilintarkastajan vaihtuvuus suomalaisissa pörssiyhtiössä. Pro graduate thesis.

Lu, T. (2006) Does Opinion Shopping Impair Auditor Independence and Audit Quality? *Journal of Accounting Research* 44, 3, 561-583.

Morrill, J. (2009) Research on rotation. *Camagazine*, September, 63-65.

Mähönen, J. & Villa, S. (2006) Osakeyhtiö I. Helsinki, WSOYpro.

Ruiz-Barbadillo, E., Gómez-Aguilar, N. & Carrera, N. (2009) Does Mandatory Audit Firm Rotation Enhance Auditor Independence? Evidence from Spain. *Auditing: A Journal of practice & theory* 28, 1, 113- 135.

Saarikivi, M-L. (2000) Osakeyhtiön tilintarkastajan riippumattomuus. Helsinki, WSLT

Sinnett, W. M. (2004) Are There Good Reasons For Auditor Rotation? *Financial Executive*, 20, 7.

Sviili, T. (2010) Talousjohtajat tyytyväisiä tilintarkastuksen tasoon. *Tilintarkastus* 6, 48-49.

Tomperi, S. (2009) Tilintarkastus Normeista käytäntöön. Helsinki, Edita.

Wang, K. J. & Tuttle, B. M. (2009) The impact of auditor rotation on auditor–client negotiation. *Accounting, Organizations and Society* 34, 222-243.

RIIPPUMATTOMUUS	Tutkimustyyppi	Rotaatio (yhteisöt / päävastuullinen)	Riippumattomuus (todellinen / havaittu)	Tulokset	Tehostaako riippumattomuutta?
Ruiz-Barbadillo et al. (2009)	kokeellinen	tilintarkastusyhteisöt	todellinen	-rotaatio ei vähennä taloudellista riippuvuutta - rotaatio vähentää tarvetta suojella mainetta	EI
Wang et al. (2009)	kokeellinen	tilintarkastusyhteisöt	todellinen	-tilintarkastajan raportointi perustuu rotaation aikana enemmän omiin näkemyksiin -neuvottelet johtavat rotaatiossa useammin umpikujaan	KYLLÄ
Arel et al. (2006)	kokeellinen	tilintarkastusyhteisöt	todellinen	-rotaation aikana tilintarkastajat vähemmän riippuvaisia kannustimista, joten raportit ovat objektiivisempia	KYLLÄ
Kaplan et al. (2008)	kokeellinen	tilintarkastusyhteisöt	havaittu	-rotaatio ei vahvista sijoittajien näkemyksiä riippumattomuudesta	EI
Gates et al. (2007)	kokeellinen	tilintarkastusyhteisöt päävastuulliset tilintarkastajat	havaittu	-Tyyhteisöjen rotaatio lisää luottamusta taloudelliseen raportointiin -päävastuullisten tilintarkastajien rotaatio ei juuri lisää luottamusta taloudelliseen raportointiin	KYLLÄ EI

LAATU	Tutkimustyyppi	Rotaatio (yhteisöt / päävastaullinen) päävastaulliset tilintarkastajat	Laatu (todellinen / havaittu)	Tulokset	Tehostaako laatua?
Chi et al. (2009)	kokeellinen	tilintarkastusyhteisöt	todellinen	-laatu heikkenee uuden tilintarkastajan myötä	Ei
Jackson et al. (2008)	kokeellinen	tilintarkastusyhteisöt	todellinen	-toimikausien määrän vaikutus laatuun positiivinen tai neutraali	Ei
Comunale et al. (2005)	kokeellinen	tilintarkastusyhteisöt	todellinen	-rotaatio vaikuttaa tilintarkastusyhteisöjen markkinaosuuksiin, minkä takia yhteisöt käyttävät enemmän resursseja asiakashankintaa kuin nykyisiin asiakkaisiin. Laatu kärsii	Ei
Chi et al. (2009)	kokeellinen	päävastaulliset tilintarkastajat	havaittu	-rotaatio ei näytä lisäävän sijoittajien havaintoja laadusta	Ei